

РОЗДІЛ 10 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 340.12

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ СТОРІН У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

CONCEPT AND CONTENT OF CONFLICT COMMUNICATION OF THE PARTIES IN THE TRIAL

Козак І.Б.,
аспірант

Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті звернуто увагу до термінопоняття «конфліктна комунікація», яке не є достатньо дослідженим у площині його функціонування в галузевому вимірі, а саме – у судовому процесі, учасниками якого стають непримиренні сторони. Взяті до уваги найновіші напрацювання в цій сфері, зокрема в галузі комунікативістики та юридичної психології, напрями яких потребують свого сучасного переосмислення. Звернуто увагу на методологічне спрямування аналізу конфліктної комунікації сторін у судовому процесі, що стосується не лише суто теоретичних засад дослідження, але й праксеологічних основ.

Ключові слова: конфлікт сторін, судовий процес, комунікація, контроверза, дилема.

В статье обращено внимание на терминопонятие «конфликтная коммуникация», которое не является достаточно исследованным в разрезе его функционирования в отраслевом измерении, а именно – в судебном процессе, участниками которого становятся непримиримые стороны. Взято во внимание новейшие наработки в этой сфере, в том числе в области коммуникативистики и юридической психологии, направления которых требуют своего современного осмысления. Обращено внимание на методологическое направление анализа конфликтной коммуникации сторон в судебном процессе, касающееся не только сугубо теоретических основ исследования, но и праксеологических.

Ключевые слова: конфликт сторон, судебный процесс, коммуникация, контроверза, дилемма.

The article focuses on the terminology of “conflict communication”, which is not sufficiently investigated in the field of its functioning in the sectoral dimension, namely, in the judicial process, whose participants become irreconcilable parties. Taking into account the latest developments in this field, including in the field of communicative and legal psychology, whose directions require their modern rethinking. The attention is paid to the methodological orientation of the analysis of conflictual communication of the parties in the court process, which concerns not only the purely theoretical principles of the research, but also its praxeological foundations.

Key words: conflict of parties, litigation, communication, controversy, dilemma.

Постановка проблеми. Розуміння правової процедури конфліктної комунікації в судовому заслуховуванні є однією з найважливіших складових змісту правовідносин і правосуддя. Від ефективності цього процесу безпосередньо залежать результативність судового розгляду конфліктів, справедливість, верховенство права.

Проблема полягає в тому, що питання конфліктної комунікації в судовому процесі є найбільш складним і специфічним, як і сама процедура її слухання, оцінювання та кваліфікації. Ще не вироблена процедура компетентного розгляду механізму оцінки конфліктних дій сторін судового процесу, розпізнання правди/неправди. Лише право можна вважати одним із гарантованих засобів оцінювання, подолання та вирішення юридичних конфліктів, які реалізуються, як правило, у правовій комунікації. Незважаючи на досягнення юридичної, психологічної та інших наук у вивченні конфліктології та комунікації, філософсько-правового розгляду потребують причини, природа та основні способи десемантизації юридичних конфліктів. Це дасть змогу досягти

більшої довіри до правосуддя, зняти численні протиріччя в суспільстві, послабити наявну тепер кризову напруженість. Отже, названі підстави дають право вважати комплекс проблем та озвучену тему особливо актуальними для науки й практики.

Стан дослідження. Початки вивчення концепцій юридичних конфліктів зараховують до початку ХХ ст., й авторство в цій проблематиці належить передусім зарубіжним дослідникам (Дж. Бернард, К. Боулдінг, М. Дойч, Л. Козер, Л. Крисберг, М. Крозьє, Р. Дарендорф, Г. Шеллінг та інші вчені). Їм належать фундаментальні здобутки у плані розроблення поняття, вивчення природи юридичного конфлікту та його регулювання. Однак часто вони далекі від сучасних причин виникнення конфліктів сторін.

Вагомим етапом вивчення конфліктних виявів став розвиток цієї сфери вітчизняними вченими, такими як О. Бандурка, Л. Казміренко, М. Костицький, В. Медведєв, М. Хайдуков, Г. Юхновець. Найближче до цієї проблематики у філософсько-правовому вимірі підійшли С. Бобровник, Л. Герасіна, М. Панов, Н. Свиридчук та інші.

Незважаючи на достатню увагу до важливих проблем юридичної конфліктології, на жаль, конфліктній комунікації в судовому процесі така розробленість не властива. Можна хіба що назвати до певної міри спрямованими на таку проблематику навчальний посібник О. Олійник («Правова риторика») та монографію С. Бобровник («Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу»). Однак за всієї різнобічності аналізу залишається потреба проникнути в конфліктну комунікацію сторін судового процесу, десемантизуючи її зміст, розпізнаючи правдиву та неправдиву семантику висловлювань під час конфлікту. Така пізнавальна діяльність філософсько-правового спрямування актуалізується реформуванням судової системи, зняттям передумов поглиблення кризового стану в суспільстві через ставлення до неї.

Мета статті. Вивчення природи та змісту «конфліктної комунікації» сторін судового процесу спрямоване на те, щоб праксеологізувати реалізацію справедливого правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Вагоме дослідницьке спрямування методологічних підходів, запропоноване Н. Свиридюк [1], спирається на різноспрямовані міждисциплінарні методи. У поле зору дослідника потрапляють соціологічні, політологічні, соціально-психологічні способи аналізу юридичного конфлікту у сфері професійної діяльності юриста. Юридичний конфлікт автор справедливо зараховує до різновидів соціального конфлікту, а право називає засобом його вирішення. Тож у конфліктологічній методології, за висновком автора, превалюють прагматичні підходи, що цілком, на нашу думку, виправдано.

У досить аргументованих багатьох істинах Н. Свиридюк побутує твердження про те, що досі «не вдалося побудувати єдиного алгоритму опису окремих видів конфлікту, створити спільну для різних галузей наукового знання теорію конфлікту, побудувати універсальну типологію конфліктів», що стримує «прогнозування та регулювання конфліктів» [1, с. 194]. Отже, виправдано звертатися до окреслених завдань *ab ovo*.

За загальним визначенням поняття в українській мові, конфлікт означає «зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостру суперечку» [2, с. 570]. Лексема «конфлікт» має латинське походження *conflictus*, що означає «зіткнення». Словник іншомовних слів трактує його як «зіткнення протилежних інтересів, поглядів, заострення суперечностей, що призводить до ускладненя чи гострої боротьби» [3, с. 342].

Ближче й конкретніше до юридичного значення сформульоване значення «конфлікту інтересів» у «Сучасній правовій енциклопедії», в якій він потрактований як «наявність реальних або таких, що видаються реальними, суперечностей між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, які можуть вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» [4, с. 168].

Юридичний підхід до тлумачення конфлікту, зокрема, у філософсько-правовому вимірі – морально-правовому – подають автори словника з «Філософії права» В. Бачинін, В. Журавський і М. Панов. За їхнім визначенням, конфлікт – це 1) зовнішній вияв глибинних морально-правових протиріч; 2) гранична стадія розгортання морально-правових суперечностей, що виводить їх на рівень відкритих суб'єктно-суб'єктних зіткнень».

Автори зазначають, що «кожне соціально-правове протиріччя містить у собі можливість вилитися у форму конфлікту. Конфлікт, як і протиріччя, становлять необхідний, непереборний компонент соціально-правової реальності» [5, с. 161].

Дослідники філософії права акцентують на потребі вияву «у кожному конкретному міжсуб'єктному конфлікті співвідношення моральних та імморальних, правових і неправових компонентів». А це, відповідно. «передбачає розчленування структурно-сутнісної цілісності конфлікту та такі елементи: 1) предмет конфлікту; 2) безпосередні та опосередковані причини; 3) суб'єкти – прямі та непрямі учасники зіткнення; 4) умови у вигляді зовнішніх детермінуючих чинників, що впливають із сфер мікросередовища й безпосереднього оточення на суб'єктів конфлікту; 5) мотиви – істинні, хибні, сублімовані тощо; 6) можливі альтернативні лінії поведінки кожного з учасників; 7) конкретні акції поведінки сторін; 8) засоби (моральні та аморальні, правові й протиправні), застосовувані сторонами; 9) соціокультурні, моральні та правові норми, що регулюють відносини сторін, засоби контролю за розвитком ситуації; 10) прогнозовані наслідки; 11) можливі правові санкції» [5, с. 161–162].

Кожна така спроектована модель розгортання конфлікту потребує його вирішення у праві та аналізу засобів комунікації. Єдиним правовим елементом аналізу комунікації сторін судового процесу, крім доказової бази, на нашу думку, є лінгвоюридичні засоби, які властиві лише правовій комунікації, що так само постає інструментом вирішення конфлікту. Це однозначно підтверджується тлумаченням значення «правової комунікації», сформованим А. Токарською: «комунікація правова – це суб'єкт-суб'єктна форма взаємодії для розв'язання проблем у сфері права, у процесі яких відбувається обмін інформацією, спрямований на досягнення результату» [6, с. 358].

Автор робить важливе уточнення про те, що правова комунікація виступає у вирішенні конфліктів «способом вербальної та невербальної взаємодії у рамках пошуку справедливості за умови досягнення рівноваги у з'ясуванні спірних інтерпретацій значень та унормування ускладнень через досягнення згоди». Зміст такої комунікативної практики полягає в «попередженні, зупиненні злочинних діянь, несумісних із правомірною поведінкою в суспільстві; наданні вербальної правової допомоги у формі консультацій; запобіганні конфліктам; наданні підтримки [6, с. 358–359].

Таке визначення не є однозначним щодо конфліктної комунікації, хоча його можна сприймати як універсальне та виправдане. Якщо йдеться про

конфліктну комунікацію сторін судового процесу, то «досягнення згоди» обома сторонами апіорі ставиться під сумнів. Як правило, задовольнити вдається лише одну зі сторін судового процесу, тож «згоду» як таку, на нашу думку, можна передбачати як наслідок іншої форми правової комунікації – встановлення компромісу, втілення мети медіації. Однак і на цих етапах вирішення конфлікту діють складні психосоціолінгвістичні чинники, які спричиняють неоднозначні наслідки судової комунікації.

Звісно, що комунікативний конфлікт між сторонами судового процесу неодмінно є наслідком психологічного неприйняття іншості. Це, за визначенням енциклопедистів, є сутичкою двох чи більше сильних мотивів, які не можуть бути задоволені одночасно. Психологічно конфлікт набуває такого моделювання: послаблення одного стимулу, що мотивує, веде до посилення іншого, і з'являється потреба в новій оцінці ситуації [7, с. 221]. Так виникає і колізія (від лат. *collisio*) як сутичка протилежних сил, намірів, поглядів, інтересів [7, с. 221, 215].

Близьким за семантикою у розумінні конфліктної комунікації є поняття «контроверза» (від лат. *controversia*), яке означає «спірний випадок, питання, спір, розходження» [7, с. 221]. Процеси активної комунікації сторін чи то на рівні правового/протиправного конфлікту, чи то на рівні розгляду колізії або контроверзи почасти потрапляють у ситуацію подвійної перестороги, коли виникає проблема в того, хто повинен зробити вибір між обома неприйнятними для нього та неприємними речами. У логіці цей випадок дилеми сконструйований так: А задовільняється, якщо або В, або С виконано; однак В і С несумісні одне з одним. Отже, якщо А виконується через В, це суперечить С; якщо – через С, то це суперечить В [7, с. 136]. Така комунікативна роль належить судді. Його роль слухача та пізніше «оцінювача»-«десемантизатора» ускладнюється наявністю/відсутністю знань із кризової комунікативістики та юридичної психології.

Розглянемо вирішення комунікативного конфлікту у площині права, що узаконено правами особи. Гарантоване право (ст. 34 Конституції України) покликане запобігти конфліктним взаємодіям між суб'єктами права, окрім випадків, які стосуються прогалин у законі чи неоднозначного трактування законодавства, корупційних дій лобістів однієї або обох сторін судового процесу. О. Данильян справедливо заперечує безвихідь із такої ситуації. Він стверджує, що «конфлікт між правовими

та іншими нормами може бути, загалом, розв'язаний правовими методами на користь правового порядку» [8, с. 42]. На жаль, на практиці раніше це не завжди реалізовувалося.

Природа конфліктної комунікації полягає в тому, що суб'єкти правовідносин наділені правами й обов'язками та взаємною відповідальністю, рівень реалізації яких залежить від правової культури та сповідання ще й моральних норм комунікації, «легітимних правил поведінки». Правовий конфлікт не є різновидом правового спілкування (І. Гетьман), оскільки він не відповідає його меті.

Встановлення порозуміння між сторонами судового процесу спирається на такі методи, як досягнення компромісу, застосування примирення способом медіації. На сучасному етапі реформування судової системи, використання конструктивної комунікації варто звернутися до загальноцивілізаційного підходу Г.Дж. Бермана, який апелює до європейської традиції сповідання права – не лише до його норм, але й насамперед як до процесу, в якому вони набувають смислової реалізації як інститути та процедури. Такому процесові якнайповніше відповідає мета правової комунікації, яка полягає в знятті «семантичних дисонансів», уникаючи тиску, погроз, принижень чи дезінформування. Значення слів, тобто їхня семантика, має силу не лише позитивного, але й природного права. Крім того, вони наділені також ментальними змістами, які потребують від юристів особливого знання. У прочитанні несловесних (невербальних) смислів конфліктної комунікації потрібна добре напрацьована практика аналізу, яка дає до 75 % інформації про комунікатора. Це суттєво полегшує оцінювання конфліктної комунікації.

Висновки. Отже, поняття та зміст конфліктної комунікації складається із двох модусів: перший – семантично пов'язаний із категоріями теорії конфліктології, а другий – екстраполюється в галузь комунікативістики. Тож єдине поняття «конфліктної комунікації» виводимо з біполярної моделі гуманітаристики та соціального буття. Воно полягає у розкритті нормативістського, етатистського та соціально-психологічного змісту суб'єкт-суб'єктних намірів на етапі спірного розгляду потреб чи інтересів сторін судового процесу з увагою на психосоціолінгвістичні засоби забезпечення суб'єктивної комунікації.

Перспективними для наукового дослідження залишаються питання десемантизації конфліктної комунікації, а також проблеми модернізування правової охорони та захисту судової комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Свиридюк Н.П. Філософсько-правові засади конфліктів у сфері професійної діяльності юриста: монографія. К.: «МП Леся», 2012. 204 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Словник іншомовних слів. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2014. 768 с.
4. Сучасна правова енциклопедія / За заг. ред. О.В. Зайчука; 3-є вид., перероб. і допов. К.: «Юрінком Інтер», 2015. 408 с.
5. Бачинін В.А., Журавський В.С. Філософія права: словник. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 408 с.
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: «Право», 2017. Т. 2: Філософія права / Редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. 1128 с.
7. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М, 2007. 567 с.
8. Філософія права / За заг. ред. О. Данильяна. К.: «Юрінком Інтер!», 2011. 270 с.